

УДК 336.201:339.97

ЩОДО ІСТОРИЧНОЇ РОЛІ ПОДАТКІВ У МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ

Поліванцев А.С., аспірант

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Проведено аналіз еволюції системи оподаткування у міжнародних економічних відносинах. Виокремлено три періоди розвитку міжнародної системи оподаткування. Висвітлена роль міжнародної податкової конкуренції, наведена характеристика основних типів податкових угод, що використовуються у міжнародні торгівлі.

Ключові слова: міжнародне оподаткування, податкова конкуренція, міжнародні економічні відносини.

Постановка проблеми. В сучасних умовах будь-яка держава здійснює регулювання як національної економіки, так і міжнародних економічних відносин, що має важливе значення для економічного та соціального розвитку країни. При цьому, до основних важелів цього регулювання можна віднести: бюджетну та кредитно-грошову політику, економічне законодавство, оподаткування.

Оскільки оподаткування покладає на одні галузі тяжчий тягар, ніж на інших, воно впливає не тільки на напрями розвитку виробництва, але й торгівлі.

Оподаткування є не лише додатковою статтею витрат; воно також впливає на рівень цін різних чинників і товарів, які виступають як нормальні елементи витрат виробництва. Безумовно, вони мають велике значення у розвитку та регулюванні міжнародних економічних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Об'єктивну необхідність оподаткування обґрунтували в своїх працях кращі представники економічної теорії та фінансової науки - Д. Мілль, А. Маршалл, А. Пігу, М. Фрідмен, І. Фішер та інші.

Також в економічній літературі досить широко обговорюються питання, пов'язані з впливом податків на систему міжнародної торгівлі. Проблематика впливу податків на систему міжнародної торгівлі стає однією з найважливіших у сучасній західній економічній теорії. Кількість наукових робіт з цієї тематики постійно збільшується.

До найбільш відомих дослідників можна віднести В. Бабаніна, О. Горбунова, В. Кашина, С. Сутиріна та інших, що займались впровадженням методів міжнародного податкового планування.

Проблеми податкової конкуренції вивчалися такими вченими: Т. Апольте, Р. Гордон, М. Геффней, Х. Зіберт, Х.-В. Зінн, В. Кербер, В. Мюллер, Д. Норт, Б. Фрей, Л. Фельд, М. Штрайт.

Питання практичної податкової оптимізації у світовому господарстві вивчені досить непогано, але у зв'язку з тим, що податкові системи світу постійно змінюються, постійно з'являються нові дослідження. Зокрема, М. Клемент'єв вивчає аспекти податкової гармонізації у розвитку інтеграційних процесів у ЄС. О. Лібман багато уваги приділяє вивченню світового досвіду оптимізації оподаткування. Також досить цікавими є роботи О. Кабіра, О. Корнеєвої, Д. Ушакова, С. Чернявського.

Метою статті є аналіз історичної трансформації ролі податків у системі міжнародних економічних відносин.

Виклад основного матеріалу. За економічною сутністю податки є обов'язковими платежами, що вилучаються державою з доходів юридичних чи фізичних осіб до відповідного бюджету для фінансування витрат держави, передбачених її конституцією та іншими законодавчими актами.

Це одна із форм вирівнювання доходів юридичних і фізичних осіб з метою досягнення соціальної справедливості й економічного розвитку. Вилучаючи частину доходів підприємців і громадян, держава гарантує їхнє більш ефективне використання для задоволення потреб суспільства в цілому і досягнення на цій основі зростання його добробуту.

За наявних умов недостатньо розглядати податки загалом. У кожній державі є багато податків і зборів, що забезпечують мобілізацію коштів в її розпорядження. Вся сукупність податків, зборів, відрахувань і платежів в державі становить її податкову систему. Податкова система

кожної держави має свою структуру, тобто класифікацію податків залежно від різних ознак. Структура податкової системи визначається, здебільшого, рівнем економічного розвитку держави, а також політичними силами, що перебувають при владі.

Політика у сфері оподаткування є однією з важливих елементів державного регулювання. Базуючись на даних міжнародної статистики, можна констатувати, що ступінь впливу фактору оподаткування на економічний ріст розвинутих країн все ще залишається значним і має тенденцію до збільшення. Протягом 20 століття одночасно з розвитком міжнародних економічних відносин поступово змінювалась і роль податків. Вивчаючи різноманітні наукові дослідження, ми мали змогу виокремити 3 періоди впливу податків на МЄВ.

Перший період – це післявоєнні роки, коли основною функцією оподаткування розвинутих країн був перерозподіл частини ВВП шляхом державного фінансування пріоритетних галузей промисловості. З кінця 40-х і до початку 80-х рр. був характерний значний ріст рівня бюджетних витрат, спрямованих на фінансування економічної політики. Так, у США цей показник складав 2,7 рази, у Великобританії – 2, у Франції – 3, в Японії – 11, в Італії – 4,3 рази [1, с.4-5].

В межах цього підходу традиційний вплив державної податкової політики на розвиток міжнародної торгівлі досить обмежений, тому що основними його напрямками були заходи тарифного регулювання зовнішньої торгівлі товарами, підтримка національних сільськогосподарських виробників шляхом запровадження відповідних податків, а також стимулювання експорту шляхом надання різноманітних внутрішніх податкових пільг.

При цьому можливість використання внутрішніх заходів податкової політики в галузі рівня митних тарифів і стимулювання експорту була додатково обмежена рішеннями, що приймалися в рамках СОТ і були спрямовані на лібералізацію світової торгівлі і забезпечення рівних умов конкуренції.

В умовах відносно малої інтенсивності міжнародного руху чинників виробництва оподаткування було виключно фіскальним механізмом для фінансування заходів економічної політики і забезпечення соціальної справедливості, залишаючись при цьому на внутрішньо-національному рівні регулювання економічних процесів. Внаслідок цього, оподаткування не мало значного впливу на динаміку зовнішньоторговельного товарообігу, міжнародний рух чинників виробництва і розвиток міжнародних економічних відносин в цілому.

Для другого періоду характерна якісна зміна впливу оподаткування на розвиток МЄВ, що, на думку економістів, викликана поглибленням процесів міжнародної інтеграції та початком глобалізаційних процесів світового господарства. Даний процес, який відбувався у період з 60-х до кінця 80-х рр., характеризується, в першу чергу, значним зростанням мобільності чинників виробництва, особливо капіталу, інтернаціоналізацією виробництва товарів і послуг, розвитком інфраструктури світових товарних і фінансових ринків.

Ці процеси фактично стали поштовхом до трансформації оподаткування в чинник залучення зовнішніх інвестицій і появи відповідних внутрішніх податкових режимів, що сприяють зовнішнім інвесторам.

Третій період, що розпочався у 90-х рр. та продовжується і в сучасності, можна вважати своєрідним продовженням другого періоду і характеризується поглибленням глобалізаційних процесів у світі, зокрема торгівлі. Для цього періоду є характерним ріст впливу оподаткування на нові галузі сфери послуг, зокрема в галузі телекомунікації та електронної торгівлі.

Також слід зазначити, що значно зросла мобільність виробництва, особливо занятих у інтернет-торгівлі, що призвели до виникнення додаткових труднощів в оподаткуванні.

Основною проблемою оподаткування в таких випадках є необхідність забезпечення дієвого податкового контролю за функціонуванням даних галузей і компаній в умовах, коли часом практично неможливо визначити, до якої країни відноситься об'єкт оподаткування. Це питання знаходиться у юрисдикції таких інститутів як СОТ, ОЕСР, ЄС та інших міждержавних організацій.

Для періоду характерно виникнення такого явища як міжнародна податкова конкуренція, причиною виникнення якої також вважають глобалізацію МЄВ, збільшення мобільності чинників виробництва, розвиток інновацій у фінансовій сфері та сфері інформаційних технологій.

Окрім зниження податкових ставок, сутність міжнародної податкової конкуренції полягає:

- у наданні преференційних податкових режимів відносно роздрібного товарообігу, що є причиною такого явища як "міжнародний шоппінг";
- можливості звільнення від сплати податку;

- відсутності податкового контролю за практикою трансфертного ціноутворення в рамках ТНК, тощо.

При цьому міжнародна податкова конкуренція має як позитивні наслідки:

- обмеження прагнення до не виправданого підвищення рівня податкових ставок виходячи з політичних інтересів;

так і негативні наслідки, а саме:

- неможливість здійснення країною оптимальної податкової політики зважаючи на необхідність зменшення існуючих податкових ставок або вживання менш ефективних податкових інструментів;

- перерозподіл інвестиційних ресурсів незалежно від реальних ринкових або конкурентних умов;

- "розмивання" бази оподаткування. В разі використання методів недобросовісної податкової конкуренції, що виражаються, зокрема, в необґрунтованому зниженні податкових ставок, одна країна фактично залучає частину податкової бази інших країн, експортуючи при цьому частину своєї долі податкового тягаря.

Вочевидь, що можливість виникнення даних негативних наслідків обумовлює необхідність належного регулювання і контролю за міжнародною податковою конкуренцією, основні принципи якого в даний час розробляються в рамках ОЕСР та ЄС.

Таким чином, підсумовуючи виокремлення основних відмінностей трьох періодів еволюції системи оподаткування на світовому рівні, слід зазначити: зі зміною структури та основ світового господарства, що виражається в його подальшій глобалізації, відбувалась і якісна зміна ролі оподаткування в сучасній системі МЕН.

На сучасному етапі все більш явним стає фактичний перехід межі впливу податкової політики з внутрішньодержавного на наднаціональний рівень, при якому величина податкових доходів однієї країни безпосередньо залежить від податкової політики інших країн. Цей фактор призвів до переходу регулювання оподаткування з внутрішньодержавного на наднаціональний рівень та актуалізацію вивчення міжнародних податкових угод.

Міжнародні податкові угоди грають важливу роль у міжнародному оподаткуванні. Сьогодні дослідники виділяють три групи міжнародних податкових угод, наведених у таблиці.

Таблиця

Типи податкових угод у міжнародній торгівлі

Тип	Примітки
1. Угоди про взаємні податкові пільги	Більшість податкових угод
2. Угоди про ліквідацію подвійного оподаткування	
3. Угода про адміністративну та правову допомогу у податкових питаннях	Нордичеська конвенція, угода між США та ФРН

Примітка: таблиця складена за [2, с.100]

Перші податкові угоди з'явилися ще в середині XIX століття – їхньою основною функцією був обмін інформацією і сприяння у податкових питаннях між країнами.

Загальна кількість міжнародних податкових угод сягає 3 тисяч. Більшість з них є двосторонніми, проте існують і багатобічні акти (між Бельгією, Нідерландами і Люксембургом та ін.). Найбільш розвиненою є мережа угод між країнами ОЕСР – практично всі вони зв'язані попарними угодами про уникнення подвійного оподаткування [3].

Важливішою групою податкових угод є угоди про уникнення подвійного оподаткування майна і доходів (double taxation treaty). Під подвійним оподаткуванням розуміється обкладення одного і того ж доходу однаковими або порівнянними податками кілька разів за один період. Подвійне оподаткування сьогодні визнається негативним явищем відповідно до законодавства більшості країн, боротьба з яким ведеться з початку 20-х рр., коли поширилось прибуткове оподаткування [4, с.210].

Часткове подвійне оподаткування можна усунути за рахунок односторонніх вилучень – звільнення іноземних компаній від податку або сприятливішого оподаткування глобального доходу резидентів. Проте найбільш важливим інструментом стає система міжнародних угод про уникнення подвійного оподаткування.

З точки зору міжнародного приватного права, міжнародні угоди про уникнення подвійного оподаткування є нормами колізійного права. Вони не встановлюють ті або інші податкові режими, а лише уточнюють, законодавство якої країни застосоване до оподаткування тих або інших транскордонних операцій. Виділяють загальні угоди, що визначають основні завдання протидії подвійному оподаткуванню, а також спеціальні, такі, що стосуються конкретних податків.

Спроба стандартизації податкових угод на міжнародному рівні була розпочата у 1920 р. в ході Брюссельської міжнародної фінансової конференції і продовжена Лігою Націй та ОЕСР. Остання розробила ряд типових конвенцій, що знайшли застосування у відносинах між промислово розвиненими країнами (1963, 1977 рр.).

Для регулювання економічних стосунків промислово розвинутих країн та країн, що розвиваються, використовується типова конвенція ООН (1980 р.). Документи носять рекомендаційний характер. Окрім перелічених норм існують і інші документи, які використовуються як міжнародні стандарти:

1. Типова модель договорів США (редакція 1996 р.).
2. Типова модель Конвенції про надання взаємної адміністративної допомоги в податкових питаннях (1981 р.).
3. Типова модель Конвенції по нерухомому майну, спадкоємству і даруванню (1983 р.) [32, с. 212]; [56, с. 99-102].

Найбільш важливим актом про уникнення подвійного оподаткування в міжнародній практиці є конвенція ОЕСР редакції 1977 р. Як правило, вона розглядається як база на початку переговорів про укладання угод.

Конвенція складається з 30 статей, які можна умовно розділити на 3 групи:

- 1) визначення осіб, на яких вона поширюється (резиденти договірних держав), і податків, регульованих конвенцією (на доходи, на капітал, на аналогічні податки, які будуть встановлені в майбутньому);
- 2) визначення сторони, що має право збору тих або інших податків;
- 3) власне порядок усунення подвійного оподаткування – конкретні вимоги, яким повинна задовольняти податкова політика юрисдикції відносно податків, віднесених до ведення іншої юрисдикції.

Згідно типової конвенції ОЕСР, оподаткування транскордонних доходів повинне здійснюватися або за принципом джерела, або за принципом країни перебування, але не відповідно до обох принципів одночасно. Друга сторона зобов'язана надати податковий кредит на суму податку, сплаченого за кордоном або виключити іноземний дохід з бази оподаткування (в т.ч. на основі оподаткування з прогресією). Конвенція обумовлює також необхідність співпраці між державами в області стягування податків [4, с. 213-214].

Угоди про уникнення подвійного оподаткування є основою всіх сучасних міжнародних податкових схем.

Висновки. Останні тенденції зміни функції внутрішньодержавного важеля поповнення бюджету, забезпечення заходів соціальної і економічної політики, оподаткування починає робити значний вплив на міжнародне середовище. Особливо це впливає на розміщення чинників виробництва, динаміку прямих і портфельних інвестицій, діяльність фінансових ринків, перетворюючись на один з важливих регулюючих механізмів сучасних МЕНВ.

Вивчення світового досвіду регулювання податкової системи та досвіду її оптимізації, на думку автора, буде сприяти скорішій адаптації України до нових умов міжнародної торгівлі та впровадження якомога вигідніших форм її співпраці із іншими країнами.

Література:

1. Дадалко В.А. Налогообложение в системе международных экономических отношений / В.А. Дадалко, Е.Е. Румянцева, Н.Н. Демчук. – Минск: Армита – Маркетинг, Менеджмент, 2000. – 349 с.
2. Перов А.В. Налоги и налогообложение/ А.В. Перов, А.В. Толкушкин. – М.: Юрайт-М, 2001. – 555 с.
3. Міжнародні податкові системи. / [Електронний ресурс]. – / Інформаційний сайт. – Режим доступу: <http://www.internationaltaxreview.com>.
4. Заяц Н.Е. Теория налогов / Н.Е. Заяц. – Мн.: БГЭУ, 2002. – 220 с.

Summary

ABOUT HISTORICAL ROLE OF TAXES IN INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

A. Polivantsev, PhD student

V. N. Karazin Kharkiv National University

The analysis of evolution of the system of taxation of separate country is conducted in the system of international economic relations. Three period of development of the international system of taxation is selected. The role of international tax competition is rotined, description of basic types of tax agreements, used in international trade is resulted.

Key words: international taxation, tax competition, international economic relations.

25.03.2010 .

: B.I.,

©

. . . , 2010 .